

Trebinje i ostala Hercegovina za vrijeme t. z. drugog morejskog rata

I

Trebinjem, malim gradićem u turskoj pograničnoj utvrdi, na početku XVIII vijeka, upravlja Osmanaga Resulbegović i to veoma oštro i prijeko — kako kažu dubrovački dokumenti, pa, ako treba, batina i age, kad ga ne slušaju,¹ a još manje obzira ima prema dubrovačkim trgovcima. On kontrolira široko područje do Boke — na jugoistoku, do pod hutovsku tvrđavu — na zapadu, do dubrovačkog teritorija — na jugu. On je dakle neposredni susjed Dubrovačke Republike, koja mu se često obraća; njihova korespondencija — koja je srećom sačuvana u dubrovačkom Historijskom arhivu — sačinjavala bi podebelu knjigu i dodirnula veoma značajne događaje na kraju XVII vijeka i u prvoj polovici XVIII vijeka.

Ovaj moj prikaz teče od 1710. godine. Te godine je u hercegovачkim i crnogorskim brdima ozbiljno odjeknuo jedan proglas ruskog cara Petra Velikog, koji je poručio, da je zaratio s Turcima i zvao je na bunu. »Već sam taj rat — kaže Jorjo Tadić u »Historiji naroda Jugoslavije« — utjecao je na raspoloženje svih balkanskih kršćana, a izravan carev poziv na borbu izazvao je u Crnoj Gori i u Hercegovini odmah i ustanak. Mlečani su nastojali, da se čitava ova oblast umiri, jer se nalazila u neposrednom susjedstvu njihovih posjeda u Dalmaciji, a pogotovu zato što je u to bila umiješana Rusija, koja je u posljednje vrijeme počela utjecati na raspoloženje balkanskih kršćana, u prvom redu Slavena. Sličan stav prema ovom ustanku zauzimali su i Dubrovčani. Mlečani i Dubrovčani uspjeli su da znatno olakšaju akcije Turaka, koji su, uglavnom, bili spriječili, da ustanak u Hercegovini zahvati šire razmjere, a položaj ustanika u Crnoj Gori znatno su otežali. Poslije ruskog neuspjeha na rijeci Prutu, car je bio prisiljen da u srpnju 1711. potpiše nepovoljan mir. Ali Crnogorci su se nastavili boriti i iduće godine, zbog čega su ih Turci napali. Za vrijeme ovih borbi sklonili su se vladika Danilo i jedna skupina boraca u Hercegovinu, prešavši preko mletačkog teritorija. Kako Crnogorci nijesu prestajali s otporom i upadima u susjedne oblasti, Turci su u rujnu 1714. poduzeli kazneni pohod protiv njih sa snagama većim nego ikada ranije. Turci su poslije toga tražili, da im Mlečani izruče crnogorske izbjeglice, što su ovi odbili. U Carigradu su smatrali, da je sada povoljna prilika, da se napadne i Venecija i tako vrate Peloponez (Moreja) i dijelovi Dalmacije, izgubljeni Karlovačkim mirom (u t. z. prvom morejskom ratu — H H). Jedan od učesnika u onom ranijem ratu, Rusija, doživjela je neuspjeh na Prutu i bila je prisiljena da s Turskom potpiše nepovoljan mir, a Austrija je tek bila izašla iz trinaestogodišnjeg rata za španjolsku baštinu i morala je budno paziti, da na Zapadu sačuva ono, što je u ratu bila stekla. Prema tome Turci su računali, da se njihovi veliki susjedi ne će umiješati, ako se oni zarate s Mletačkom Republikom. Turska je objavila rat 10. prosinca 1714., a kao povod je navela odbijanje Mlečana da izruče crnogorske izbjeglice, kao i neke incidente na moru. U toku 1715. vojne su se operacije, uglavnom, vodile u Grčkoj i Dalmaciji, jer su Turci nastojali da osvoje, što su ranije izgubili. Već u početku 1715. Venecija je pokušavala da u borbu uvuče Austriju i Poljsku, pozivajući se na savezništvo iz ranijeg rata. Austrija je bila dosta iscrpna i nedovoljno spremna pa je odugovlačila s odlukom, iako su u Beču bili svjesni, da bi eventualnim porazom Mletačke Republike neminovno bila ugrožena i nedavna osvojenja Austrije u Podunavlju. Ali već potkraj 1715. i Turska i Austrija vršile su pripreme za rat. Dvije velike zapadne države, Engleska i Holandija, koje su bile u dobrim odnosima i s Austrijom i s Turskom, željele su, da se na jugoistoku Evrope izbjegne rat, kako bi mirni odnosi među državama omogućivali nesmetanu trgovinu na tom prostranstvu. Njima, kao izrazito trgovačko-pomorskim državama, bilo je do toga mnogo stalo. I Turska je pokušavala da zadrži Austriju od intervencije, ali nije uspjela. U travnju 1716. obnovile su Austrija i Venecija savez, a uskoro zatim, u lipnju, izbio je austro-turski rat. Otada se življe ratovalo

na svim frontovima u jugoslavenskim zemljama, pri čemu su veoma aktivni bili mnogobrojni odredi dobrovoljaca i redovne vojske, sastavljeni od domaćih ljudi. Njima su se služili ne samo Mlečani i Austrijanci, nego i Turci, koji su obranu svojih zapadnih granica gotovo potpuno njima prepuštali.

Svi ti događaji su prouzrokovali, da Resulbegović porazmješta svoje male garnizone svuda oko Trebinja: u Humovu, na Zupcima, u Gomiljanima, na Drijenu, na Bjelin Dolu (današnji Hum), u Lugu, u Obirču, na Carini više Brgata itd. To su mali garnizoni od po 30 do 50 ljudi. Često su to ustvari naoružani domaći ljudi, koji su ostali vjerni Turcima. Na primjer u Obirču je komandant takvog malog garnizona — »meteriza« — Đuka Knez. Osim toga, da bi sigurnost bila veća u tom neposrednom crnogorskom području za prorijedene karavane, Resulbegović se dogovorio 1715. sa Dubrovčanima, da njegovi ljudi sa Carine više Brgata, gdje svršava turska a počinje dubrovačka teritorija, usko surađuju sa malim dubrovačkim garnizonom na Brgatu i da tako uspostave neprekidnu zaštitu i kontrolu do pred Dubrovnik, do Ploča, gdje su trgovci rastovarivali robu.²

Niko ne može izaći iz Dubrovnika i uputiti se bilo kamo bez oružane pratnje već od 1710., jer čitav kamenjar oko Trebinja na sve četiri strane vri od hajduka. Oni ne poštuju ničije granice već traže plijen i ko ga ne može zaštititi, oni mu ga otmaju. Nekih značajnijih akcija nema sve do juna 1716., kad se situacija izmijenila i postala komplikiranija, jer se u Konavlima, na Mrcinama (Dubravka), pojavila regularna mletačko-austrijska vojska. Čim se osjetilo djelovanje toga tabora, Resulbegović je odmah pojačao svoje posade po selima oko Trebinja. Na primjer na Carinu je došao buljuckbaša Husejin, Bilećanin, i doveo još 54 vojnika (svoga 90 do 91) i kad je sišao, odmah po dolasku na dužnost, dubrovačkom brgatskom komandantu, izjavio je, da Osmanbeg želi držati mirnu »ovu granicu« (180., 19. X 1716.).

Međutim, to više nije bilo moguće, jer je, s Mrcina vjerovatno, bila zasjela mletačka vojska na Zupcima, pa »čuva stražu sa Crnogorcima i zajednički pljačkaju okolna sela«, javljaju Dubrovčani (136., 2. X 1716.). A već ranije upao je iz Neretve u Popovo polje sa svojom hajdučkom vojskom Vule Novković i od njega Popovljani traže 50 bačava baruta i 500 arkičuđa pa da mu se pridruže (185., 21. X 1716.). U jednom izvještaju, koji je stigao u Dubrovnik, kaže se: »Nije bilo sela u Popovu polju, koje nije prišlo tim hajducima«. Novkovićeva neregularna, hajdučka vojska iz Neretve i iz Hercegovnog i uz to još 4.000 do 5.000 austrijskih regularnih vojnika (185., 21. X 1716.) napadaju Hutovu, čija je tvrđava značajna utvrđena tačka na putu Dubrovnik—Trebinje—Mostar—Sarajevo. Za vrijeme tih operacija s tog područja je došao u Dubrovnik Marko Bošković i kazao, da su »Mlečani i hajduci iz Hercegovnog uzeli kulu na Hutovu i porobili tri sela vlaška (stočarska — H H) i uzeli meteriz u Zavali, a da je došo utoliko paša od Hercegovine su šeststotina vojske i uhitio njeke hajduke u polju oko Dračeva i četverici digo glave i da je do buiruntiju³ vlasima od donje strane od Popova, koji su se bili odmetnuli k Mlecima, da danaska za vas dan imadu doći na vieru i da im je prosto, a ako danaska ne dođu da sutra niesu na brieme. A sinočka imo je na Slano (popovsko — H H) doći beg od Trebinja su tri stotine ljudi za otiti k paši hercegovачkom na Dračvo« (190., 24. X 1716.).

Ta hajdučka vojska zalijetala se i na dubrovački teritorij, na primjer u Lisac i u Trnovu. Šta je uradila u Lisicu opisuje lisački vojvoda Ljubiša u pismu svojoj vladi u Dubrovnik: . . . »K večeri dođe vojska od koje dio prođe put donje župe, a ostalo pade sve u Lisac, kojih je bilo, što možemo znat, veće od tisuće ljudi. Oni potočiše vino po kotezima, paka, što god nadohahu, grabiše sve. Iza tega padoše svi po našijem kuća i mnoštvo njihovih plijena: konja, volova, s kojem potraže žita, vrta i sve ino. Plieniše sijeno, slamu, zob konjima; ulišta istrugaše, žito pograbiše, muku i kruh mijesili svojijem rukami, vino točili kako im je bilo

drago, rakiju, što god su nahodili, živo što su zatekli, sijekli i izjeli i sobom ponijeli. Ako progovori se, biju, sablje vade, razbili škrinje, nosili što god su nahodili: objitelice, lemeše, kosijere; u jednu rječ: što nas njihovu opalili, drugo nam nijesu ostavili. Ovo su sve bili Kotarci (ili Kotorci) sa Novkovićem...» (191., 24. X 1716.). Isto tako pišu i Trnovljani: »Ne umijemo pisati ni govoriti od žalosti. Jučer vojska mletačka dođe odizgora iz Popova i porobi Trnovu svukoliku, u koje nijesu nianco ni čavla ostavili« (192. 23, X 1716.). I ovo je uradila »Novkovićevo društvo«.

Počeo je dakle da se ostvaruje mletački plan drugog morejskog rata na ovom području. Naime, iako je rat počeo zbog dalekog Peloponeza (Moreje) u Grčkoj, na turske granice se napada sa svih strana: u zapadnoj Bosni, Slavoniji, Mađarskoj itd., pa dakle i na ovoj ovdje više Dubrovnika se vodi rat. Ona je išla od Neum Kleka, brdima iznad Popova polja sa morske strane, pa iznad Brgata, preko Sutorine i pred crnogorskim brdima silazila opet na more. Mlečani su namjeravali ovdje, pošto prekinu vezu sa Stocem, Mostarom i Sarajevom zauzećem Hutova, opkoliti i Trebinje i zauzeti ga. Na taj način presjeći pojasom svojih garnizona Mrcine — Trebinje — Hutovo — Neretva trgovačku vezu Dubrovčanima sa njihovim turskim tržištem. Dubrovčani su znali za tu mletačku politiku, pa su budno pazili šta će biti sa Carinom, »ključem dubrovačke trgovine sa Turskom«, čiji je značaj porastao zbog vojske s obe strane toga uskog »grla«. Toj okolnosti prije svega treba zahvaliti mnoštvo dokumenata o Trebinju za vrijeme ovoga rata.

II

Za čitavo vrijeme od juna do oktobra, tj. od iskrcavanja vojske u Popovu do početka akcije s Mrcina protiv Trebinja, na Brgatu nije bilo nikakvih neobičnih događaja i otuda neprestano dolaze kratki izvještaji: »ceste slobodne, sve uredu«. Ali kako taj uski prolaz ima s obje strane nemir, ponekad se susrećemo s dokumentima, koji govore o nekim hajducima, koji prolaze s jednog nemirnog područja na drugo preko toga uskog koridora.

Doduše, pod utjecajem događaja u Popovu polju, desio se i tu jedan nemio slučaj u junu mjesecu, koji je jednako uzbunio i Dubrovčane i Resulbegovića. Najprije je došao izvještaj brgatskog komandanta Natala Božova Sarake (218.) u kojem javlja, da je došla Anica Kolendina i izjavila, »kako su, ima pet dana, neki hajduci došli u ovo selo, da kupuju vino i kruh i kako su ostali jednu noć i jutro i povratili se u neke klanice u Vlastici. Sa ovim hajducima su i neki podanici dubrovački sa Brgata, koji se zovu Petar Matkov Banović, Petar Tonkov, Simo Ilin Sutich, Tih hajduka ima usve sedamnaest. Oni su rekli da nemaju nikakvih drugih namjera nego da uzmu neke konje nekog Turčina po imenu Đuka Knez, koji je u Obirču komandant. Osim toga mi je rekla goreimenovana Anica, da su rečeni hajduci ovoga jutra otišli u šumu, u kojoj čekaju nekog Turčina da ga ubiju i pored njih je prošla karavana, koja je jučer stigla na Ploče.«

To je Saraka doznao šestog juna, sedmog je pisao vladi, a već osmog on ponovo piše, da je odmah po primitku naredbe iz Dubrovnika poslao svoga vojnika »Ivana Skancu komandantima na Carinu, da ih obavijesti, kako se na obližnjim brdima nalaze hajduci i da oni odzgo na Carini ne puštaju nikako karavanu da se spusti prema Dubrovniku bez naše odredbe« (222.). Ali odmah iza toga javlja, da je Anica promijenila iskaz i da je zato suočio sa nekim Antunom Asanovićem sa Brgata i da je iza toga ponovo došao do uvjerenja, da su hajduci dolazili na Brgat a ne, kako je Anica drugi put tvrdila, da su bili samo na Uskoplju.

Uoči 12. VI 1716. prošle su dvije karavane prema Dubrovniku i prije toga su sa vrhova okolnih brda osmatrali dubrovački vojnici sa Brgata sve prolaze i nijesu opazili ništa. Pa ipak je jedna karavana prošla sretno i stigla na Ploče, a druga je između Dubrovnika i Brgata, kod Dupca, napadnuta i razbijena. Čim je Saraka saznao za napad, piše on u svom izvještaju, poslao je mnogo ljudi »u pomoć karavani koliko sam mogao i ne samo to nego sam zvao i Turke sa Carine, koji su došli prije od naših«. U tom su okršaju bila ranjena četiri dubrovačka soldata, a poginuo je Andrija Šumečanin iz Čibače, kojeg su mačem ubili hajduci kad su opljačkano robu tovarili na konje. Saraka ne piše ništa o gubicima hajduka, ali zato o tome govori knez iz Župe, koji je na brzu ruku sakupio neke svoje ljude i razdijelio ih u dvije grupe: jednu je ukrao u barku i uputio na otok Sveti Petar u župskom

zaljevu, a drugu na Dubac u susret okršaju. Iz ove prve grupe mu je podnio izvještaj Nikola Mitrov, da su na otoku našli jednog hajduka iz napadačke družine ali ranjena i župski knez pita vladu, šta će s njim. Ona druga grupa nije mogla ništa svršiti na Dupcu, jer je na razbojište kasno stigla. »Ujedno — piše on — poslao sam jednog mog ukućanina sa deset ljudi na put, gdje su hajduci presreli ovu karavanu, ne bi li našli što god od te vune ili drugo. Oni su mi rekli, da su vidjeli deset bala vune, koje su sobom donijeli« (232. i 233.).

Tu su, dakle, karavanu temeljito razagnali, jer je bilo četrdeset konja natovarenih vunom; odnijeli su najmanje 70 bala vune (230.).

Zbog ovoga događaja uzbunio se i Resulbegović, jer mu eto, i pored dogovora sa Dubrovčanima, i pored vojske, i turske i dubrovačke, propadaju karavane. Ni Dubrovčanima se to, naravno, nije sviđalo tim više što su dva tri dana prije toga događaja na Brgatu bili sejmieni, koji su pretraživali šumu »gospodina Sebastijana Ranjine (kod Brgata HH), gdje su se razdijelili na nekoliko mjesta, ali kad su krenuli prema rečenoj šumi pitao sam — piše brgatski komandant — kamo idu, ali mi nijesu odgovorili. Na povratku su mi rekli, da su neke seljanke vidjele hajduke u toj šumi. Zatim su mi rekli: »Mi znamo da je Petar Tonkov«, koji vam je pobjegao među hajduke, sada kod kuće.« Upitao sam ih: »Kako znate?« Odgovoriše mi, da ga oni dobro poznaju i da su ga vidjeli vlastitim očima i da je jedan njihov prijatelj, seljak, razgovarao s njim u selu.«

Zna se, na što te riječi smjeraju: Dubrovčani pomažu hajduke! Zbog toga je, pored ostalog, Osman Resulbegović pisao Dubrovčanima, da mu pošalju jednog svog čovjeka, kojemu bi on »nješto na okoriječ rekao«. Dubrovčani su mu poslali Vida Vodopića, koji mu je iznio neke podatke o hajducima, koji su toliko oduševili, inače nepovjerljivog prema Dubrovčanima, Resulbegovića, da je on smatrao, da treba pozvati svoje suradnike, pa dubrovačku odanost i prijateljstvo istaknuti ovim riječima: »To je pravo prijateljstvo. Pozna se ko su od starine prijatelji čestitome carstvu. Neka svak govori, vi ste mu vjerni.« Te Vodopićeve vijesti, na žalost, nijesu zabilježene u njegovim uputstvima, koje je dobivao svaki dubrovački poslanik kad bi krenuo u neko poslanstvo; vremena su bila takva i Vodopić ih je prenio usmeno. Po naređenjima, međutim, koja je, poslije ove Vodopićeve izjave, izdao, odmah tu, Resulbegović, izgleda, da mu je prenešeno neko dubrovačko obavještenje, koje se tiče događaja, koji su trebali da dođu preko Rijeke Dubrovačke, uz njenu uvalu prema Carinama. Resulbegović je naredio, »da sve što je s ove strane od Rijeke sve ima se pregnat ne samo na onu stranu nego li ča u brda sva životinja i ako bi kod koga našo većije od jedne krave i tri brava, da će ugrabiti u begluk.«

III

Međutim, ni događaji u Popovu polju, koje ne treba podcjenjivati, a pogotovo događaji na Brgatu, koje ne treba podcjenjivati, nijesu bili tako značajni za Trebinje kao onaj tabor na Mrcinama. Tu se utaborila regularna vojska, koja — po izvještajima uhoda iz konavoskih sela Mrcina, Vitaljine i iz Stravče — treba da pripremi direktan napad na Trebinje. Sada kad je Hutovo palo, Trebinje ima samo jednu redovitu liniju snadbijevanja manje, i to lakšu; ostao mu je samo put preko Gacka, koji nije tako dobar kao onaj kroz Popovo polje. Oficiri iz tabora na Mrcinama (154., 8. X 1716. izvijaju i idu do Zubaca i kad se jednom jedan među tim generalima vratio iz Zubaca sa takvog izviđanja, uhoda iz Mrcina javlja konavoskom knezu o njegovom povratku i dodaje, da se on »nesumnjivo sprema na Trebinje i da se nada brzom uspjehu« (159., 10. X 1716.). Pastiri sa pašnjaka kod Mrcina javljaju konavoskom knezu, kako su vidjeli »tutto il dopo pranzo passar un buon numero di genti da Castel Nuovo per via Sitnica e Bielotina lontano del stato nostro« (. . . cijelo popodne prolazi ti velik broj ljudi iz Hercegovog preko Sitnice i Bjelotine, daleko od naše teritorije . . .).

Dva tri dana iza toga (165. i 166., 12. i 13. X 1716.) dubrovački uhoda iz Vitaljine, Vlahuša Radonjić, javlja: »Gospodine kneže, sadara avizavam vaše prijesvetlo gospodstvo kako se diže sva milicija iz Novoga za pasat put Trebinja. Zato sve na spravi i na preciso. Ne mogu znati ali će danas poći ali sutra . . . Bio sam u Novome . . . i razumio sam, da je in secreto dohodila jedna spia u kavaljera Burovića onovečer, jedan knez s Ljubomira. Ma se ne zna na koju je svrhu dohodio.«

Međutim, gotovo čitav mjesec dana iza toga nema nikakvih vijesti o kretanju te vojske, pa se opet (223. i 224. od 21. XI 1716.) javlja Radonjić: »Gospodine sada vas avizam . . . kako se skupila vojska sva i spravili su i prah i olovo i sve što je od potrebe i pasače ili noćas ili sutra, a genero je paso nizzdoli. Drugo ne znam za avizati samo da idu put Zubaca.«

Po svim tim vijestima bi se reklo, da će glavni napad na Trebinje doći sa njegove istočne strane, sa Zubaca, jer se eto tamo koncentriše vojska. Na to upućuje i izvještaj Stjepana Vitomirovića, uhode iz Stravče, koji javlja (229., 23. XI 1716.): »Jučer ujutro do uvečer išli su preko Mrcina ovi iz Hercegovine prema Trebinju, a drugi su išli preko Sitnice također za Trebinje i da ih je bio velik broj . . .«

Međutim, u rano jutro, u tri sata noću, 24. XI 1716., produbio je starješina sela (kaznac) Omble Mata Zamanju, dubrovačkog komandanta na Brgatu, koji je zamijenio Saraku, da ga obavijesti, kako su se pod samostanom u Omblu usidrile mnoge lađe venecijanske i kako su vojnici i pridružili hajduci s Golubova Kamena i Drijena napali Carinu i zauzeli je bez ikakve teškoće i bez borbe.⁴ Dubrovčani o tome dobivaju izvještaje sa svih strana. Gvardijan samostana u Postranju u Dubrovačkoj Župi (231., 24. X 1716.) javlja župskom knezu Nikoli de Sorgo, da je Carina zaista pala bez borbe, ali da osim toga »hajduci prave nove meterize malo dalje od turskih i da se u tom ne zastavljaju i to isti dan kad su zauzeli to važno mjesto na putu u unutrašnjost turske carevine, taj »ključ dubrovačke trgovine« s Turcima. Kroz Carinu su stali prolaziti topovi, počeli su se sakupljati hajduci sa svih strana oko Carine, počela se koncentrirati i ovdje regularna vojska (234., 24. XI 1716.). Po jednom izvještaju (237., 25. XI 1716.) bilo je na Carini 2100, a po drugom (239., 25. XI 1716.) 3000 samo — hajduka. Ovu zadnju brojku je župskom knezu javio neki Brgaćanin, koji je tu vijest popratio izjavom, »da se Trebinju ne piše dobro, jer je došlo još novih 1500 hajduka« (240., 25. XI 1716.). U takvoj situaciji dubrovačka vlada naređuje župskom knezu, da pozove sve seoske starješine (kaznace) i da im da stroge upute za župske seljake, koji »moraju ostati mirni u svojim kućama i ne smiju se opredjeljivati ni za hajduke ni za Turke« (232., 24. XI 1716.). Takvo je naređenje upućeno i u Konavle, ali eto Petar Kusija iz konavoskog sela Stravče nije htio slušati, pa je ratovao za račun Mletaka i zbog osvete protiv Turaka.

Na temelju svih tih vijesti konavoski knez je poslao na Površu svoga uroda, »da nešto sazna o namjerama protiv Turaka«. Taj uhoda je došao s viješću, da se austrijski general Nostic nalazi u Janjevu i da ima uza se 400 ljudi i da je vjerojatno već pred Trebinjem (246., 26. XI 1716.). I zaista ta zubačka vojska prva je došla u dodir sa posadom u trebinjskoj tvrđavi, a ne ona koja se iskrcala u Omblu.⁵ O tome izvještava župski knez Sorgo (248., 27. XI 1716.) ovako: »Trebinje je odbacilo od svojih zidina vojsku, koja ga je podsjedala. Turci su izletjeli iz grada i napali hajduke, kojih je bilo pod gradom oko 500. U tom su pomogli i oni konjanici (njih 200 — HH), koje je poslao Sulejman paša. Napadači su se povukli na svoje meterize na Zupcima.« U istom pismu Sorgo javlja, da je ona druga mletačka vojska sa Carine zauzela meterize u Obirču, u Drijenu, Vandišu i u Bjelin Dolu (Humu), a nešto kasnije (249., 27. XI 1716.) uhoda iz Stravče u Konavlima javlja, da su produžili prema Gomiljanima i nakon toga prema Humovu više Pridvoraca, gdje je bilo tridesetak Turaka, koji su se, vjerojatno, povukli u trebinjsku tvrđavu.

Time je prvi napad završen. Zauzevši sve garnizone oko Trebinja i ostavivši u njima svoje posade, mletačko-austrijsko-hajdučka vojska došla je do pod same trebinjske zidine sa preko 7000 ljudi, prema dubrovačkim izvorima, a u trebinjskom gradu je moglo biti najviše 1000 ljudi, opet po dubrovačkim izvorima (73., 30. VII 1717., serija 185/1). Što se tiče trebinjske posade, ova brojka bi mogla biti tačna, jer su Turci bili zauzeti na glavnom ratištu pod Beogradom, a na nj su i Mostarci slali vojsku i to u doba, kad je i njima i te kako trebala (70., 8. II 1717., serija 185/2, 3350.), jer su i Mostar u to vrijeme napadali hajduci.

Manje pred tom relativno malom posadom u trebinjskom gradu a više pred zidinama gradskim, napadačka vojska je stala i to tim više, što domaća hajdučija nije bila baš najsigurnija.⁶ Tih dana se u Trebinje ni iz Trebinja nije moglo nego preko Gacka i preko Bileće. Prolaz prema Dubrovniku od same trebinjske tvrđave nije slobodan bez dozvole venecijanske vlasti. Na Carini je tada neki Crnica, mletački

podoficir,⁷ a izgleda da je tako i u drugim garnizonima oko Trebinja: domaći hajduci sami ili sa nekim podoficirima iz mletačke vojske na čelu.

Međutim, već u martu 1717. dubrovački trgovci, mesari, probijaju se do Trebinja zaobilazeći Carinu i o tome Crnica obavještava vladu u Dubrovniku (33., 45., 50., 51. itd od 9. do 30. III 1717.), koja reagira i traži od svojih ljudi, da plaćaju taksu na Carini. Tu počinje sukob između Dubrovčana i Resulbegovića, koji drugačije reagira. On piše 1. VIII 1717. (75., serija 185/1) pismo nekim svojim poznanicima u konavosko selo Stravču, koje je na dubrovačkoj teritoriji, na granici turskoj, između Carine i Boke, odakle preko manje više pustog područja može doći trgovina u Trebinje zaobilazeći mletačke garnizone: »Od mene Osmam bega trebinjskog besa našijem prijateljima Nikoli Repiću i Đuru Koliću i Raiču i Peru Baletinu i ostalijem Strabčanima i Stjepanu Martinoviću i ostalijem Dubljanima — da ste zdravo. A potom čudimo se de vas nije na ovi kraj, i prije je rata bilo, ali ste izlazili i trgovine s nami činili i iznosili što nam je valjalo, a od ovdv vi odnosili što je vami valjalo, a sad vi pišem što bude kneževa haka podajte, i donosite svake trgovine našemu gradu. Vjera vi je božja od svakoga s turske strane i od našijeh ljudi i od tuđijeh što god uzdonosite od trgovine da vi će se lijepo plaćati, a vami što uzvalja koja roba za vas, nećemo vi braniti.«

Međutim, deset mjeseci iza toga, 22. V 1718. (77. serija 3351., 186/2), Resulbegović opet piše istim ljudima: »Što pišete poradi plijena i poradi glave i poradi zuluma, vi znate i čuli ste da ono su učinili carevi sejmeni po radi onog sejmenina a njih brata što je pogibao po Carinom. Mi ne moremo njima ništa zašto je careva mirija, pak je pošto svaki na svoju stranu. Ovo je istina, a mi nijesmo u tome poslu . . . A što pišete da sam vam ja poslao vernu knjigu, nijesam da se ne bojite od sejmena, već ako drugako. A ja kada vami dam vernu knjigu koju istu s muhurom, vera božja, ako bi ste čeli i u Sarajevo da vi ne bi bilo zuluma ni od koga, zašto bi meni ta zulum bio.«

IV

Očito je, da Osmanaga Resulbegović ne može više utjecati na događaje onoliko i onako, kako je napisao u ovom prvom pismu Stravčanima i Dubljanima. To potvrđuju i dubrovačka obavještenja.

Vojska Vule Novkovića prodire sve dublje u turski teritorij. Prvi izvještaj o tome donio je u Dubrovnik 3. I 1717. (2., 185/2., 3350.) Martin Grgurević, koji je »došao iz Mostara. Saznao je u putu, da je paša hercegovački u Ljubinju i da idem ovamo, jer mi ne bi oni aga do proći, nego bi Vlahe (stočare — H H), a on se ne kreće. I da su onomadne . . . zaplijenili više samoga Ljubinja, nije sahat daleko, 300 brava i nekoliko govoda i konja i to sagrali na Poljice i nije za njima ni puška potegla . . . A bili su 12 taoca iz Popova u Mostaru i onomadne na Božić ujutro prokopali grad i svi dvanaest pobjegli su ča, ne zna se kuda«. Grgurević je ostavio robu u Stocu, jer nije znao, hoće li s njom prodrijeti do Dubrovnika, pa nastavlja: »Nijesam ni ja na Trebinju kazo da idem ovamo, jer mi ne bi oni aga do proći, nego bi isko koji cekin, nego sam krijuć prošo bivši me priveze jedan Vlah a paka me u putu priprati jedan prijatelj i došo sam daleko od Carine . . . da me niko nije vidio.«

Šest mjeseci iza toga 17. VII 1717. Dubrovčani su dobili izvještaj iz Slanoga od tamošnjeg kneza (60., 185/1): »Vule Novković je bio sa svojim hajducima u blizini Gabele i Početelja sa dvije hiljade ljudi . . . i zatim je otišo u Dubravu, koju je spalio i dim od tih paljevina je dopro do naših granica. Poslo je mnoštvo roblja turskog u Smrdan, u dubrovačko primorje.« Osim toga tih dana je došao iz Sarajeva (62., 8. VII 1717.) dubrovački kurir Mihajlo Mišić i izvjestio: »I vidjeli smo, da su Turci u velicijem mislim i smeteni jako. I vojske kod seraskera Numan Čuprilića . . . na Bosni ni većije od dvije stotine ljudi, i nije čuti da je drugovdje vojske ni spomene nijedne . . .« On dalje izvještava, da su »Mleci opalili njeko govori do Mostara s onu bandu čuprije, a neko do vode i da je poginulo 35 barijaktara turskijeh . . .« Ovaj Mišić je putovao sa gatačkim kadijom Kadićem i s njegovim bratom i s Vuksanom Hadalovićem, također Gačaninom, pa je Kadić ogorčeno rekao: »I mi ćemo u kaure, jer Nijemac biće ove godine u Carigradu!« Sva je prilika ipak, da glavni garnizoni turski nijesu padali, jer nema vijesti o tome u dubrovačkim izvještajima, a ima izvještaja o navalama i na Ljubinje, i na Stolac, i na Mostar, ali oni su bili daleko od mora

i od topova, a bez njih se tim gradovima nije moglo ništa. A veliku vojsku se ovdje nije moglo hraniti.

U Popovu polju i iznad njega prema Stocu i Ljubinju spominju se harambaša Aleksa Kadijević i brat mu Sava, Miloš Knez, Đuro Ukraden i Vasil kaluder, »koji je jedan među važnijim u Popovu polju i zovu ga pukovnik Vasilj« (br. 10., 186/2b, 3351.) itd. Mnogi od njih i ratuju i trguju istovremeno. Na primjer iza rata je došao u Dubrovnik Šaban Osmanović iz Stoca i tužio nekog Franića iz Slanoga, da je kupio njegovu kravu od Alekse Kadijevića i da onda dalje preprodava. Kad je za to saznao Kadijević, koji se iza rata vratio trgovini opet, rekao je Franiću: »Reci tome Turićnu neka meni dođe po tu kravu.« Međutim ima još jedna optužba u dubrovačkim dokumentima protiv Alekse Kadijevića, jer je neki poturčenjak iz Ljubinja ispričao slanskom knezu, kako ga je Kadijević opljačkao (prsen, 5 cekina, pištolje i nešto groša) i to slanski knez javlja vladi (114., 11. IX 1717., 185/1). Ili slučaj Milana Bosnića iz Trebinja, koji je optužen zajedno sa družinom (harambaša Đanković, Staniša Kojić, Jovan Vlah iz Bola, dva Crnogorca iz Krivošija, Petar i Sava, Ilija Ledenica i Tripko s Ledenica) da su zaplijenili kravu Milutina Prtila iz Gomiljana i da su je dotjerali u Konavle, zaklali i pojeli. Objasnjavajući sve to, Bosnić je rekao, »da je otišao u četu s osam druga . . . za što ušicarit« (br. 35., 16. II 1718., 168/2., 3351.).

Po Trebinje je dolazio i »kavaljer« Vule Novković, tada najmoćniji čovjek u Popovu polju, sa 1400 ljudi »u društvu sa serdarom Čežgićem« i s drugim da uzme Trebinje, ako mogne, ali ih je dočekala trebinjska posada, oko 100 ljudi, i odbila. Ipak Novković je odnio jedanaest glava turskih i odagnao 500 goveda i 100 janjaca. Poginuo mu je, po dubrovačkim izvorima, samo jedan čovjek.⁹

Ta, dakle, prilično nejasna i ne baš organizirana gomila hajdučka oko Trebinja očito gradu nije mogla ništa, kao uostalom nijednom utvrđenom gradu u Hercegovini, jer da bi se ti gradovi uzeli trebalo je da su ti napadači organizirani i da prije svega imaju topove. Mlečanima hajduci trebaju, da podržavaju nesigurnost, da izoliraju jedan turski garnizon od drugog i da zauzmu manja utvrđenja, a regularna vojska je brigu brižila, kako će uzeti ove značajnije tvrđave.

Trebinje je, doduše, odolijevalo hajducima, ali ipak, po svim dubrovačkim izvještajima, stalno je na oprezu, jer s Mrcina i iz Hercegovnog neprestano pristižu Mlečani i neprestano se oko Trebinja gomila — »more Mlečana« (186/2., br. 21. od 29. IX 1718.). U to vrijeme, u julu 1717. »Osman beg gradi kulu na Banviru i meće topove i došlo mu je deset bajraka (četa) sejmena sa veziera« (50., 13. juli 1717. 185/1.). Interesantan je jedan izvještaj iz toga vremena, koji su Dubrovčani dobili od Vuka Vlahuša Radonjića iz Vitajljine početkom septembra 1717. (110., 12. IX 1717., serija 185/1). On piše, da mu je u kući večerao Vuko Sikimić, vojvoda, »koji je neprestano uz generala«, da »sutra u ponedjeljenik ima se skupiti sva vojska u Novi i da paka oko srijede ima udariti na Trebinje i otiti nizdoli put Stoca i otalet stranom nizbrdo na Zadar za osvojiti štogod sebe zanese. Zbog toga je kapetan golfa naredio da ode nekoliko lađa pred Ulcinj, u koji nastojeće metnuti nekoliko bumba za užec ga, ma da ne mislu ovim iskrcavati se za uzimat ga, nego samo tratenjat s ovezijem načinom Turke da ne bi sišli na pomoć od ovezijeh strana«. Sikimić je još rekao, »da će rečena vojska pasati preko Zubaca, ma ne zna ali s donje ali s gornje bande i razumije se, da će voditi kanjule i bume kojije su još od lani spravljene«. Međutim taj fingirani napad na Ulcinj nije uspio, jer je svega jedna bomba pala u grad, a osim toga na Zupcima nije bilo dovoljno vode za tu veću vojsku, a i ceste su bile loše. Mletački general, koji je imao uza se 7000 regularnih vojnika i oko tri hiljade hajduka, po dubrovačkim izvorima, okrenuo je na Bar mjesto na Trebinje i Stolac. U međuvremenu je i Trebinju pridošla vojska, pa konavoski knez javlja vladi, da »paša hercegovački došao u Trebinje sa dobrim brojem Turaka« (167., 29. X 1717., 185/1).

Negdje u proljeće, u maju 1718. počeo se opet pripremati, po treći put, napad na Trebinje. Neumorni Vlahuša Radonjić javlja vladi u Dubrovnik: »Neću manjkati s ovijem avizat vas da Mlečići hoće otiti na Trebinje bivši njihovi ljudi tako govore i naredili su svijem da sprave opanke . . .« (72., 11. V 1718., serija 186/2., 3351.), a šest dana iza toga konavoski knez javlja o pridolaženju vojske u Trebinje (6 bajraka) i prilaže novi Radonjićev izvještaj: »Biću sa ovom zar dat vam na znanje, kako onomadne nijesmo mogli ništa razumjeti, šta misle ovi naši susjedi, pak sam poslo jutros moga sina da vidi što se čini. Zato ove se sad ratio i vidio je

di se digla sva vojska iz Novoga i otišli su put Trebinja: i Tedeski, i Vlasi, i nije niko osto u Novome. I ne znam hoće li priko Mrcina, kud li će. Zato ončas avizate gospodu, neka znadu. Nije mogo videt, nose li kanjula, zašto ih je prije njega bio otišo veći dio« (76., 18. V 1718., serija 186/2., 3351.). Ali ovo pripremanje je bilo najozbiljnije, jer su prije vojske bila otišla dva inženjerska oficira (pukovnik i kapetan), da osmotre teren i kad su se vratili, u Župi je to, u njihovom razgovoru, čuo neki Errmano i javio to vladi. Oni su utvrdili, da se bez topova Trebinje ne može osvojiti, pa su htjeli topove iskrcati na Obodu i na Mrcinama. Međutim ni do toga napada nije došlo, jer je prva vijest o miru došla negdje u julu, a 10. VIII 1718. Dubrovčani su poslali vijest o tome Osman begu, da je u Požarevcu sklopljen mir, jer su je oni primili od svog konzula iz Carigrada Kirika.

»Historija naroda Jugoslavije« tvrdi drugačije, da je Trebinje u ovom ratu bilo osvojeno, ali u dubrovačkim dokumentima nema ni nagovještaja o tome, a oni su bili, nema sumnje, najbolje obaviješteni.

(Nastavit će se)

Napomene

¹ Vidi seriju 184/1, dokumenat 290, fasci kl I.

² Na Carini je bio u to vrijeme komandant turske karaule Mustafaga Paić, a ovamo na dubrovačkoj strani su se mijenjali komandanti: Natal Božov Saraka, Mato Zamanja . . .

³ To je onaj isti, o kome je govorila Anica Kolendina na saslušanju.

⁴ Preostala turska posada (89 ljudi) sakupljena je i odvedena »na galiju« (br. 238. i br. 239. od 25. XI 1716, serija 184/2, 3349, II fasci kl). Sedam mjeseci iza pada Carine išao je u Trebinje Mihajlo Mišić da preda pismo dubrovačke vlade Osmanagi Resulbegoviću (br. 14, 20. V 1717, serija 185/1). Sa Mišićem je bio i neki Veramenta. Kad su došli do »vode . . . is Pod Grada« i kad su sačekali lađu, iz nje je izašao Resulbegovićev čohadar i rekao da ga je gospodar poslao po pismo, a njima da kaže neka odmah idu natrag bez odgovora. Kad su Mišić i Veramenta krenuli natrag, iz grada su za njima pripucali i povikali: »Pasja vjero, vi našu braću s Carine prodaste u galiju i vi ste dovali bili Paića u Vijeće i rekli mu, da će se njegovo meso na mukah raspasti, kako kaže sada njegov harambaša Viševac!«

Pava Jagića, dubrovačkog kurira, dočekao je pašin čehaja u Travniku riječima: »Nama su kazali . . . od strane od Hercegovine, da su dali vaša gospoda olovo i prah dušmanim i da im sada davaju klak i majstore da grade kulu na carevu bogazu (na Carini — HH)« Vidi dok. br. 20, 8. II 1717, serija 185/2, 3350.

Osmanaga Resulbegović je pisao Stravčanima u Konavle da je njihov suseljanin Kusija sa svojim ljudima ubio »najprije dva sejmena na Carini, paka poslije u Lughu trideset i pet«. Vidi. br. 53, 4. VII 1717, serija 185/1.

⁵ Vjerojatno, ova vojska iz Omble nije imala drugi zadatak osim zauzimanja Carine i okolnih manjih garnizona da bi tako onemogućila bilo kakvu pomoć Turcima u Trebinju s te strane i da bi blokirala i ovaj zadnji put kojim se izlazilo iz Dubrovnika.

⁶ Ima dokumenata iz kojih se vidi da su neki hajdučki zapovjednici samovoljno napuštali borbu kad im se to sviđelo.

⁷ Zamjenik mu je bio neki Čuković.

⁸ Ima nekoliko dokumenata koji govore o savezu između domaćih ljudi oko Trebinja sa crnogorskim i albanskim plemenima (Kuči i Klementi) zbog borbe protiv Turaka. Npr. izvještaj Vuka Radonjića, dok. br. 110, 12. IX 1717, serija 185/1. U tabor na Mrcinama, pred jedan napad na Trebinje, dolazio je izaslanik kneza Danila kome je mletački komandant poklonio sat. Vidi dok. br. 119. i 148. iz serije 185/1.

⁹ Vidi br. 73, 30. VII 1717, serija 185/1. Do koje mjere se razvila mržnja pokazuje izvještaj br. 51. od 8. XI 1718, serija 186/2, u kome se pokazuje jedan drastičan primjer osвете kakvih je tih dana bilo dosta.